

De ordeverstoorder in beeld

Praktijken van herkenning en registratie in de 19de eeuw

In deze bijdrage staan we stil bij het veiligheidsbeleid van Willem I. Uitgelegd wordt hoe de bestuurlijke inrichting van een veiligheidsapparaat niet alleen gericht was op directe dreigingen, maar een structurele vorm van orde en ordening wilde toepassen. Welke centrale ideeën en technieken werden er binnen het jonge koninkrijk ontwikkeld om ordeverstoorders in beeld te brengen? Wie of wat werden er als bedreiging ervaren? Betoogd wordt dat centrale praktijken van herkenning en registratie zich al in de vroege 19de eeuw begonnen af te tekenen en dat daarmee de scheidslijn tussen orde en wanorde werd bepaald.*

Inleiding

Veiligheid is een van de functies waarmee de moderne staat sinds het einde van de 18de eeuw zijn gezag legitimeerde en uitbreidde. Veiligheid heeft vanaf de periode van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring en de Franse Revolutie een tweeledige betekenis. Veiligheid behelst 'securitas', of sécurité, de bescherming door de staat – van persoon, middelen, eigendom en grondgebied (de Hobbesiaanse functie) – maar ook bescherming van indi-

viduen tegen willekeur en repressie van diezelfde staat (de inbreng van Locke). Veiligheid schept een begrip van een modern staatsgezag en creëert de moderne burger met onvervreembare rechten en plichten als subject, maar ook als object van dat staatsgezag.¹

Anders dan in Oostenrijk onder Metternich, in Pruisen of in Frankrijk was het centrale gezag in Nederland nooit zo sterk gefundeerd op macht, geweld en een cultuur van

Afb. 1 Britse satirische spotprent op het Congres van Wenen van 1815. Collectie: Bodleian Library (Oxford).

Aan de linkerkant: Napoleon staat met zijn voet op 'A plan for the security of Europe', hetgeen illustreert hoezeer 'veiligheid' een rol speelde, zowel in de buitenlandse als binnenlandse politiek.

Afb. 2 Door de Kamer van Koophandel van Antwerpen geslagen medaille van Willem I uit 1815. Collectie: Rijksmuseum (Amsterdam).

onderwerping aan een 'opperheerschappij'.² Maar na de Franse tijd ontstond er ook in Nederland een begrip van 'nationale veiligheid'. 'Sûreté' was afkomstig uit de Franse Déclaration des droits de l'homme et du citoyen van 1789, en werd vrijwel letterlijk in de Nederlandse Verklaring van 1795 en de Bataafse Staatsregeling van 1798 overgenomen.³ Na de onafhankelijkheid van Nederland plaatste Willem Frederik Prins van Oranje Nassau daar het adjectief 'nationaal' voor, waardoor veiligheid verschoof van individueel recht naar handhaving van staatsgezag ten opzichte van in- en uitwendige veiligheid. 'Nationale veiligheid' stond niet in de grondwet, maar werd wel gebruikt, en behelste een combinatie van veiligheid van grondgebied, bescherming van personen en eigendom, maar ook nationale autonomie en verzet tegen onderdrukking.⁴

Veiligheid werd vastgelegd in een codex van rechten en plichten van de burger ten opzichte van de moderne natiestaat. Dit idee van nationale veiligheid als centraal 'project' van moderniteit kwam, net zoals in andere landen op het Europese continent, tot stand onder invloed van de Napoleontische bezetting.⁵ We zullen in deze bijdrage zien hoe de bestuurlijke inrichting van een veiligheidsapparaat niet alleen gericht was op directe dreigingen, maar een structurele vorm van orde en ordening wilde toepassen. Om op die manier de wanorde niet alleen reactief maar ook preventief in kaart te brengen en buiten te slui-

ten. In dit korte bestek wordt vooral nader stilgestaan bij ontwikkeling van centrale ideeën en technieken om ordeverstoorders in beeld te brengen. Het zijn immers praktijken van herkenning en registratie die de scheidslijn tussen orde en wanorde bepalen en die zich in de 19de eeuw zo duidelijk begonnen af te tekenen.⁶

Een nieuwe veiligheidsstaat

Centrale praktijken van herkenning en registratie zijn een hoeksteen van een modern, professioneel veiligheidsbeleid. Zo'n centraal bestuurd veiligheidsbureaucratie kreeg vanaf het begin van de 19de eeuw ook in Nederland langzaam vorm, zoals blijkt uit de eerste staatsregelingen en grondwetten. De Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 1798 had al geïmplementeerd: 'Het oogmerk der maatschappelijke vereeniging is beveiliging van persoon, leven, eer en goederen, en beschaafing van verstand en zeden' (Artikel 1).⁷ In de grondwet van 1813 werden die passages herhaald.⁸ Ook in de grondwet van 1815 keerde de bescherming van persoon en goederen terug als oogmerk van de nieuwe staat. Artikel 4 luidt: 'Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij ingezetenen hetzij vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen', een passage die in de grondwet van 1848 werd herhaald en ook in de versies van 1887 en 1972 behouden bleef, en pas in 1983 uit de constitutie verdween.⁹

Zo was veiligheid getransformeerd tot een staatsaak die werd verdeeld uit naam van het individu, of tenminste vanuit de gemeenschap van individuen. Bij de Griekse stadstaat ging het om het overleven van de polis. In de Italiaanse Renaissance en voor de filosoof Niccolò Machiavelli betekende veiligheid de voortzetting van de heerschappij van de vorst. Voor Thomas Hobbes stond door de soevereine vorst afgedwongen orde centraal. Vanaf de Franse tijd werd het staatsgezag gelegitimeerd door de veiligheidszorg van de overheid voor de burgers die onder zijn jurisdictie vielen.¹⁰ Van echt statelijk veiligheidsbeleid in de Hobbesiaanse zin van het woord kan in Nederland pas vanaf de Bataafse Republiek en de daaropvolgende Franse tijd worden gesproken. Die periode luidt eveneens het begin in van centrale registratie en herkenningspraktijken van personen. Dat is geen toeval.

Want hoe verhoudt veiligheid zich tot herkenning en registratie? Veiligheid strekt zich uit over een bepaald gebied of een bepaalde populatie. Het heeft betrekking op objecten die moeten worden beschermd, en subjecten die

als dreiging worden beschouwd. Herkenning en registratie zijn in beide gevallen noodzakelijk. Iemand moet worden herkend als behorend tot de populatie die bescherming geniet, inclusief zijn eigendommen. Maar er zijn dus ook personen die daarbuiten vallen, of die als gevaarlijk worden gezien. Het vaststellen en registreren van gevaar kan geschieden op basis van genetieke eigenschappen: tot welke groep of nationaliteit behoort een persoon? Registratie van specifieke eigenschappen of gedragingen van een bepaald individu in een strafblad is ook mogelijk. Herkennen en registreren kan subjectieve vormen aannemen: via aktes, geloofsbriefjes, getuigen of spionagerapporten. Maar er zijn ook objectiverende manieren mogelijk: met behulp van camera's of biometrische eigenschappen.

Die laatste praktijken werden pas aan het einde van de 19de eeuw ontwikkeld, maar in 1811 werd al wel de eerste 'Wet op de registratie' aangenomen. Samen met de invoering van een nationale jurisdictie (de Code Napoléon, en het Crimineel Wetboek van 1809), dienstplicht en de belastingenwijzigingen plaatsten die ingrijpende hervormingen het individu in een veel strakkere relatie tot overheid, grondgebied en nationaliteit.¹⁰ De groepen zwerfters, 'vagebonden', 'zigeuners', bastaardkinderen en overige buitencategorieën werden ingelijfd in het lichaam van de moderne staat. Identiteit werd een permanente categorie, en de registratie daarvan kwam los te staan van iemands kerkelijke staat, handelsactiviteiten, eigendomsoverdracht of lichamelijke verplaatsing.¹¹ Het 'sociale contract' hield in dat burgers vanaf dit moment ongevraagd werden geregistreerd en aan gezag en geweldsmonopolie werden onderworpen.¹²

De ordeverstoorders in beeld

In de loop van de 19de eeuw kwam de burger steeds verder in beeld, niet alleen als ontvanger van welvaart en welzijn, maar ook als verstoorder van de nieuwe orde. Net als Lodewijk Napoleon zagen Willem I en zijn minister van Justitie, C.F. van Maanen, binnenlandse subversie en radicalisme als een zeer serieuze ondermijning van de orde. De mal waarin de moderne natie werd gegoten was nogal dwingend. Jeroen van Zanten noemde het Koninkrijk onder Willem I een 'liberale politiestaat'.¹⁴ Het napoleonontische politiebepel bleef min of meer intact. De gewone politie, 'Gemeene Police' genoemd, werd zonder meer overgenomen. Zelfs de informanten van Napoleon in Frankrijk mochten in dienst blijven. Daarmee bleef

lijk boven de grondwet plaatste, werd ontslagen.¹⁵

Procureur-generaal bij het Hoog Gerechtshof, A.W. Philipse, die als baas van de politie Willem I en Van Maanen in alles bijstond en de orders ijverig uitvoerde, ontwikkelde tal van geheime controlemiddelen, vooral gericht tegen personen of groepen die de orde van de eenheidsstaat ondermijnden. Aanvankelijk moesten de bonapartistische Fransen in Nederland (onder wie de Franse consul-generaal bij het Nederlandse hof zelf) het ontgelden. De koning liet hen bespioneren, omdat hij vreesde dat ze voor de 'veiligheid van den Staat gevaarlijk zouden kunnen zijn.' Philipse had de koning in 1815 al trots ervan verzekerd 'dat de politie het zich nu meer bijzonderlijk ten pligt heeft voorgeschreven, om den publieken geest gade te slaan'.¹⁶ Zo stuurde hij zijn informanten naar toneelvoorstellingen van Franse gezelschappen in Amsterdam en Den Haag, om te kijken of hier geen bonapartistisch extremisme, of Jacobijnse terreur werden verheerlijkt. Zogeheten 'cercles', gesprekskringen aan huis werden ook op de voet gevolgd door agenten en informanten die hierover trouw bericht uitbrachten.

Die fixatie op radicale, subversieve, of Jacobijnse elementen had te maken met de prille status van Nederland in het internationale systeem. Bij de oprichting van het koninkrijk op het Congres van Wenen had Metternich de Nederlandse gezant toegestuurd dat Nederland het schoothondje van de mogendheden was. De enige reden, aldus met name de Pruisen en Oostenrijkers, voor de heroprichting en uitbreiding van de Verenigde Nederlanden was het feit dat de geallieerde mogendheden het koninkrijk beschouwden als de cruciale schakel in de nieuwe verdedigingsketen tegen Frankrijk. Dat was niet alleen territoriaal of militair bedoeld. Ook in politiek opzicht zou Nederland een controlemacht tegenover Frankrijk, maar ook tussen Engeland en Pruisen moeten vormen. Dat betekende dus wel dat de Verenigde Nederlanden een toonbeeld van rust, orde en veiligheid dienden te zijn. Toen in 1815 allerlei Franse emigrés, radicale of juist zeer conservatieve, vanuit Brussel (de nieuwe hoofdstad) hun spitschriften tegen het herstelde Bourbon-bewind onder de nieuwe Franse koning Louis XVIII begonnen te versturen, reageerden met name de Pruisische en Oosten-

Marechausse.

Afb. 3 Een bereiden marechaussee uit de jaren 1830. De Marechaussee hield onder andere toezicht op het grensverkeer in de zuidelijke provincies. Collectie: Rijksmuseum (Amsterdam).

Afb. 4 Deze Belgische spotprent op het ontslag Van Maanen in 1830 hield verband met diens felle vervolging van katholieke publicisten. Collectie: Rijksmuseum (Amsterdam).

raal en goede zeden. Zo spande het ministerie van Justitie zich bijvoorbeeld actief in om landlopers op te pakken en hield ze misdragingen van ambtenaren, inclusief officieren extra in de gaten.¹⁸

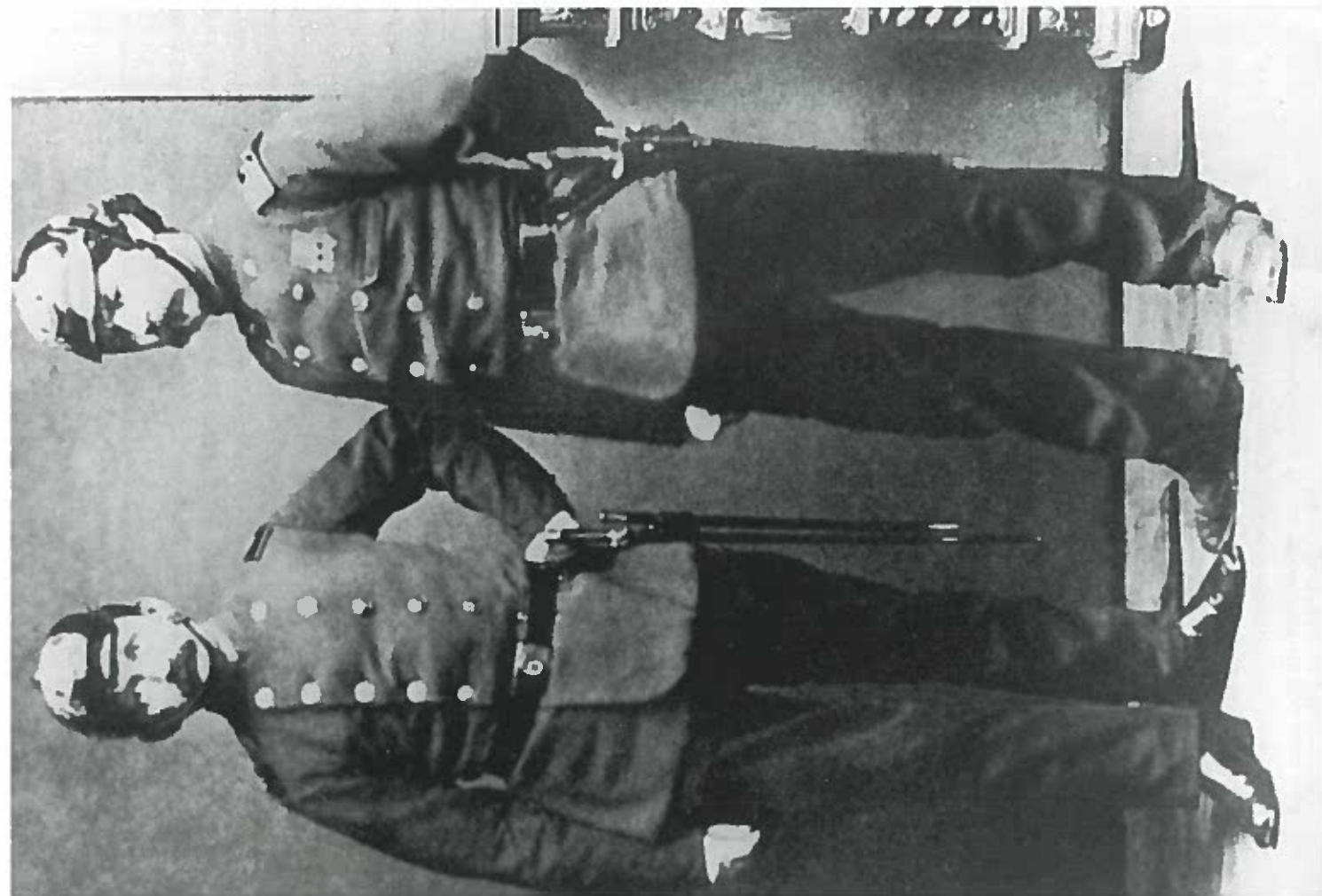
Die culturele inkleuring van het begrip 'veiligheid van de staat' kreeg ook een religieus tintje. Willem I en Van Maanen waren voorstanders van een centraal geleide kerkpolitiek. Dat betekende, dat ze vooral de katholieke kerk in de gaten hielden. In de Franse Tijd waren weliswaar alle religies gelijkgeschakeld voor de wet, maar de vorst was protestants en zag de katholieken toch als een vreemde eend in de bijt. Zijn belangrijkste zorg was de rol die de katholieke kerk, en in het bijzonder de katholieke geestelijken in het Zuiden, vervulden in de ontwikkeling en opbouw van 'zijn' nieuwe natie. Om zich een beter beeld van hun opvattingen en houding ten aanzien van het vorstelijk gezag en het nieuwe Nederland te vormen, gaf hij Van Maanen de opdracht inlichtingen te verzamelen ('reNSEignements') over 'verdachte' activiteiten van katholieke geestelijken uit de zuidelijke provincies. Daarbij kon het om inlichtingen over 'de personen, de betrekkingen, de gezinningen, de reputatie enz.' gaan, in eigen land maar ook daarbuiten. Op aandringen van Van Maanen vaardigde Willem I zelfs een besluit uit dat voorzorg in de registratie en 'deportatie' van geestelijken die oproepen tot ongehoorzaamheid aan de wet.¹⁹ Uiteindelijk liep het zo'n vaart niet, want de Willems ordenende aspiraties hielden geen gelijke tred met de terughoudendheid waarmee hij zijn politieagenten en informanten bezoldigde.

Een reprise van deze strafrechtelijke maatregelen zien we ook in 1834 terug, bij de vervolging van de Afscheidenen, de kleine groep orthodoxe protestanten die zich in die jaren van de staatskerk afskeerde. Dit keer maakte Willem I wel serieus werk van de strafrechtelijke vervolging en zelfs militair ingrijpen, ingegeven door het feit dat de Zuidelijke Nederlanden al in opstand waren gekomen, en dat de vorst er een opstand in het noorden, tegen 'zijn' protestantse volkskerk er niet bij kon hebben.²⁰

Nieuwe praktijken van registratie en herkenning

Pas met de Industriële Revolutie en de bijbehorende schaalvergroting kon het veiligheidsnet breder en effectiever over versturende elementen worden uitgeworpen, en kon de orde ook administratief beter 'gemanaged' worden. Praktijken van herkenning en registratie werden gecentraliseerd en kregen een steeds belangrijker plaats. Bevolkingsgroei en industriële schaalvergroting drukten

Afb. 5 Amsterdamse politieagenten omstreeks 1860. Collectie: Nederlands Politieuseum (Apeldoorn).

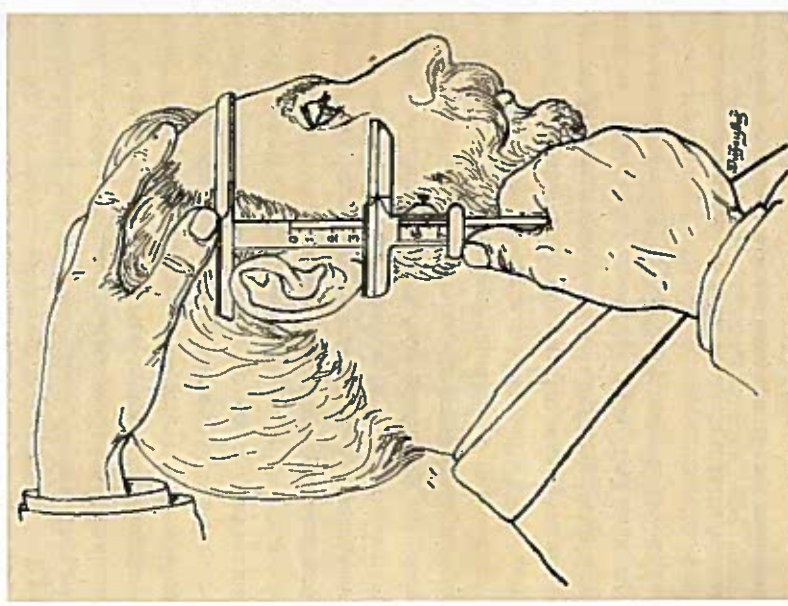

rijkse ministers gebeten. De internationale druk nam pas af toen Willem nieuwe perswetten en restrictief vreemdelingenbeleid invoerde.²¹

Maar niet alleen Franse bonapartisten en emigrés (van wie nog aangenomen mocht worden dat zij als gevaar golden, zo kort na Napoleons nederlaag), ook Nederlandse

zich uit in een paradigma van sciëntisme dat de burelen van de macht sindsdien niet meer heeft verlaten en dat kan worden samengevat als 'meten is weten'. De volkstellingen zijn al genoemd.²²

De bestuursrationaliteit van veiligheid drukte zich niet alleen uit in een gestage uitbreiding van het politie- en justitieapparaat²³ en krijgsmacht, maar werd ook toegepast op het *lichaam* van de burger. Met de opkomst van de antropometrie werd de burger niet alleen als individu maar ook als lichaam in kaart gebracht. Die techniek, die in 1895 door de Rotterdamse commissaris Willem Voormolen naar Nederland werd gehaald en waarvoor hij samen met de bedenker ervan, Alphonse Bertillon, in 1896 een koninklijke onderscheiding ontving, was buitengewoon tijdrovend.²⁴ Alle uitsteekseis, botten en lengtes moesten worden opgemeten en in een formulier met tientallen vakjes worden ingevuld. Dat duurde uren. Bovendien

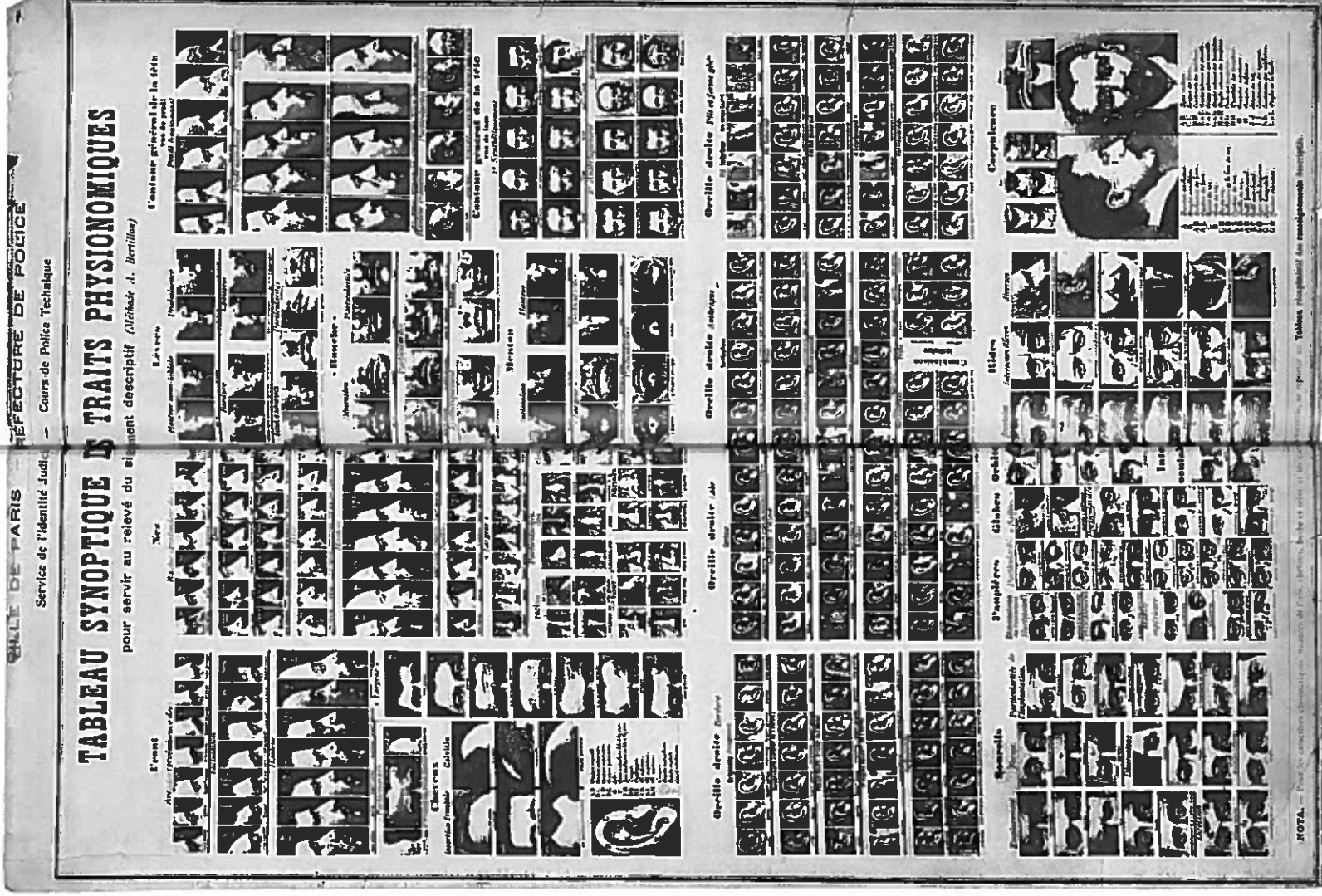
Afb. 6 Het opmeten van een rechteroor. Illustratie uit een Duitstalige verhandeling over antropometrische signalen uit 1895. Bron: Wikimedia.

ging bij het herkennen van de maten dikwijls wat mis.

De invoering van de dactyloscopie (vingerafdrukken) in de politiepraktijk rond 1900 maakte het al veel eenvoudiger om personen ontegenzeggelijk te herkennen en hun unieke kenmerken te registreren. Ook de fotografie werd vanaf het einde van de 19de eeuw ingezet bij de registratie en herkenning vanuit veiligheidsoogpunt. Misdadigers, anarchisten en socialisten werden opgenomen, gefotografeerd en op die manier als databestand opgeslagen en gecommuniceerd.⁴ Zo is in de geheime archieven van het ministerie van Justitie een foto aan te treffen van de voortvluchtige Russisch-Amerikaanse anarchist Emma Goldman, die in Nederland was gesignaleerd.⁵ Deze foto was een trofee, opgestuurd door de politiecommissaris van Amsterdam die, ook al was de anarchist al lang weer verder gereisd, daarmee kon aantonen dat zijn dienst modern en bij de tijd was, mee kon gaan in de technologische vaart der volkeren en op basis van *quid pro quo* met de grote diensten in Londen, Parijs en Berlijn aan tafel mocht zitten.

Aan het einde van de 19de eeuw werd de veiligheidsdreiging, en ook de noodzaak tot modernisering en professionalisering van veiligheidsbeleid, steeds sterker gevoeld. Conservatieve Kamerleden zagen in het buitenland het 'roode spook' uit den afgrond opdoemen'. De opstanden in Parijs lagen nog vers in het geheugen en zaaiden angst voor communisme en socialisme. Onlusten en opstanden, zoals het Palingoproer van 1886 in Amsterdam, waarbij 26 doden vielen, maakten duidelijk dat de orde ook in Nederland onder druk stond. Anarchistische aanslagen velden vanaf de jaren tachtig van de 19de eeuw staats-hoofd voor staatshoofd. Tsaren, minister-presidenten, politiecommandanten en ministers waren niet veilig voor de golf van 'dynamitards' en anarchisten die Europa leken te overspoelen. De oprichting van de SDAP in 1894 zwen-gelde de angst voor revolutie en klassenstrijd verder aan.

Met verwijzingen naar die donkere wolken van revolutie en politiek geweld die voor de Nederlandse grenzen geen halt zouden maken, drongen politiechefs en procureurs bij de minister van Justitie op meer middelen aan. De Rijksveldwacht mocht nieuwe wapens, vaar- en voertuigen aanschaffen. De Marechaussee mocht tussen 1889 en 1896 haar manschappen van 363 naar 767 verdubbelen. Extra agenten, te paard, maar ook in burger en in het geheim, werden tegen de arbeidersprotesten in het Noor-den en Zuiden ingezet. Nederlandse agenten kregen toestemming om in Londen, Parijs en Berlijn tips en trucs

Afb. 7

Overzicht van lichaamskenmerken volgens het systeem van Bertillon zoals dat door de Parijse politie werd gebruikt voor identificatiedoelenden. Bron: wikimedia.

over het 'rondtrekkende misdadigerdom', radicalen en anarchisten uit te wisselen. De Amsterdamse recherche zette een modern registratiesysteem op en hield dossiers van 1500 buitenlandse anarchisten bij en verzamelde zo veel mogelijk gegevens. De eerste biometrische identificatietechnieken werden ingevoerd, zoals het systeem van 'antropologische signalen', gestandaardiseerde fotoherkenning van misdadigers mede gebaseerd op hun lichaamsafmetingen. De Tweede Kamer trok nog eens 7500 gulden uit voor de oprichting van een korps geheime politie.³⁶

Naar buiten toe bleven de Nederlandse regeringen in deze periode de liberale visie op marginale veiligheid van de staat versus een maximale vrijheid voor de burger uitdragen (zeker wanneer die visie met uitlatingen in Pruisen, Frankrijk of Rusland uit deze tijd vergelijkbaar). Maar de liberale minister van Justitie W. van der Kaay, en zijn opvolger P. Cort van der Linden, zorgden in de praktijk voor een uitbreiding van toezicht en controle op de 'algemeene en publieke veiligheid' van staat en samenleving. Beide ministers vonden dat de veiligheidszorg niet pas geleverd moest worden op het moment van crisis of gevecht, maar al in een voorstadium. Vandaar dat meer geheim agenten, een systeem van 'vreemdelingentoezicht' nodig was, waarin antecedenten van 'meerdere of mindere gevaarlijkheid' preventief in konden worden vastgelegd.

Toch bleef de technologie van registratie en herkenning in Nederland tot de periode van de Eerste Wereldoorlog nog achter bij de ontwikkelingen in het buitenland.³⁷ De techniek was er al wel, maar die was te duur en vereiste te veel mankracht. Bovenal ontbrak de politieke wil of aanleiding om die nieuwe technologieën van registratie en herkenning op grote schaal te gaan toepassen. Pas in 1914 werd onder invloed van de dreigende Eerste Wereldoorlog het paspoort ingevoerd, om de eigen burgers aan de grens te kunnen herkennen en buitenlandse spionage te voorkomen. Die herkenning werd mogelijk gemaakt door een omschrijving van de uiterlijke kenmerken van de drager op het paspoort en door het toevoegen

De politie en de gewelds- explosie begin jaren tachtig

De eerste helft van de jaren tachtig was verreweg de meest gewelddadige periode in de Nederlandse naoorlogse geschiedenis. Krakerstellen, demonstraties tegen kernwapens, blokkades van kerncentrales leidden tot de inzet van veel politiepersoneel. In deze bijdrage wordt belicht hoe het mogelijk was dat ondanks de felle confrontaties juist in deze periode een nieuwe, op de-escalatie gerichte aanpak van het grootschalige politietoetreden tot ontwikkeling kwam. Als verklaring wordt aangedragen de verlate introductie in de politie van ideeën en omgangsvormen die zich elders in samenleving reeds vanaf eind jaren zestig hadden verbreed.

die buitenlandse en binnenlandse veiligheidstaak volledig en deed er alles aan de orde van zijn nieuwe eenheidsstaat te bewaken en beschermen. Voortbordurend op de wetten, bepalingen en structuren die al in de tijd van de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland en tijdens de invoering in Frankrijk waren gevormd, werkte hij samen met zijn minister Van Maanen aan een nieuwe, centrale veiligheidsstaat, waar de ordeverstoring steeds beter in beeld werd gebracht. Wanorde was niet langer alleen een bedreiging van de lokale veiligheid van gilde, regent of baljuw, maar werd in de mal van een centrale bestuursrationaliteit van veiligheid geduwd, met daarbij behorende nieuwe praktijken van herkenning en registratie. Zo kan ook de harde reactie en vervolging van orthodoxe gereformeerden in 1834 worden beschouwd vanuit de vrees van de vorst voor opstand en wanordelikheden.¹⁸ Na 1848 werd politieke ongehoorzaamheid aan de vorst vervangen door ondermijning van de orde van de democratische rechtsstaat. De grote uitdagingen van het anarchisme en de radicale sociale protesten en onlusten aan het einde van de 19de eeuw zorgden voor een versnelde overname en invoering van nieuwe technologieën van herkenning en registratie.

We kunnen kortom concluderen dat de burger in de 19de eeuw enerzijds steeds omvangrijker in beeld werd gebracht, met behulp van foto's, persoonsbewijzen en een centraal systeem van informanten en registratie. Dat gold nog wel voornamelijk voor ordeverstoorders, die als categorie werden gemonitord (vreemdelingen, landlopers, socialisten, radicale orthodoxen). Anderzijds was dit sociale contract als veiligheidsproject slechts een bescheiden onderneming wanneer we het vergelijken met de inspanningen van de overheid op het gebied van onderwijs of armenzorg. Praktijken van herkenning en registratie vanuit veiligheidsoogmerk werden gedurende de gehele 19de eeuw en tot aan de jaren negentig van de 20ste eeuw alleen onder druk van externe veiligheidsdreigingen of door een vreemde bezetter doorgevoerd. Zonder die externe druk ontbrak de politieke overtuiging en de bereidheid bij de bevolking om mee te gaan in een versnelling en uitbreiding van herkennings- en registratiepraktijken en bleef de herkenning en registratie van ordeverstoorders een bescheiden onderneming op de achtergrond.¹⁹

*De burger werd
in de 19de eeuw
enerzijds steeds
omvangrijker
in beeld
gebracht*

van een pasfoto. En na de revolutiepoging van Troelstra kreeg Nederland een echte inlichtingendienst, die in 1919 opgerichte Centrale Inlichtingendienst die als verdeelstation van de door de politiediensten verzamelde gegevens functioneerde en aan de minister van Binnenlandse Zaken rapporteerde.

Conclusie

In 1815 werd het Verenigd Koninkrijk door de omringen- de Europese landen als een gerespecteerde juniorpartner in de vormgeving en consolidatie van het nieuwe collectieve veiligheidssysteem beschouwd. Dat betekende ook dat het Koninkrijk mee moest gaan helpen de Europese 'tranquillité et la sûreté générale' tegen nieuwe vormen van wanorde en revolutie te beschermen. Willem I omarmde

De eerste helft van de jaren tachtig was verreweg de meest gewelddadige periode in de naoorlogse, Nederlandse geschiedenis.¹ Protest tegen de ontruiming van gekraakte panden en tegen kernenergiecentrales mondten steevast uit in veldslagen met de politie. Op 30 april 1980, de dag waarop koningin Beatrix werd ingehuldigd, veranderde de Amsterdamse binnenstad in een slagveld. Op allerlei plekken raakten groepen protesterende jongeren en petolons Mobiele Eenheid telkens weer met elkaar slaags. In februari 1981 ontruimde de grootste politiemacht uit de Nederlandse geschiedenis met fors geweld een rij woningen in Nijmegen ten behoeve van een parkeergarage. Bij alle betrokkenen, vooral natuurlijk de demonstranten en het politiepersoneel, lieten de confrontaties diepe indrukken na. Kort na de belangrijkste clashes verschenen officiële evaluatiestudies van het politietoetreden en deden ook vertegenwoordigers van de protestbewegingen in eigen bladen, boeken en zelfs films verslag van hun kijk op de gebeurtenissen. Dertig jaar later, nu ook relevante archieven toegankelijk zijn en de eerste historici zich over het tijdvak buigen, kunnen de gebeurtenissen in een breder verband en een ruimer perspectief worden geplaatst en kan naar verklaringen worden gezocht. Hieronder zal ik betogen dat de geweldsexplosie het best kan worden

begrepen als het gevolg van de ongelijkzijdige doorwerking van culturele veranderingen die eind jaren zestig op gang waren gekomen. In de politie drongen de nieuwe opvattingen en de nieuwe mentaliteit later door dan elders, op een moment dat in de politiek en de samenleving al een kentering had plaatsgevonden. Die verlate introductie zou een stempel drukken op de afwikkeling van de gewelddadigheden. De omgangsvormen waarmee de jeugdige vernieuwers in de eerste helft van de jaren zeventig het maatschappelijk leven naar hun hand hadden weten te zetten, stelden de politie tien jaar later in staat om greep te krijgen op de nu desintegrerende vernieuwingsbeweging en om het met de instorting gepaard gaande geweld betrekkelijk effectief in te dammen.

Begin jaren zestig kwam de Nederlandse samenleving, terwijl het welvaartspeil snel steeg, in beweging. Ordeverstoringen leidden niet meer alleen tot irritatie en herstel van de dagelijkse gang van zaken maar ook to waarding, imitatie en duurzame verandering. Jonge ren ontdekten in de muziek en de film, vaak van Amerikaanse origine, een nieuwe jeugdcultuur, onttrokken zich rumoerig aan paternalistische gezinsverhoudingen en verzuilde instellingen en gingen fervent nieuwe, postmaterialistische waarden uitdragen. In 1965 en 1966 kwan